

*Венедіктов Андрій Анатолійович –
заступник начальника УБНОН ГУМВС
України в Автономній Республіці Крим*

Оперативна служба як суб'єкт боротьби із злочинами у сфері наркообігу

У статті подається характеристика оперативної служби МВС України як одного із суб'єктів боротьби з організованою злочинністю у сфері наркообігу; розкривається зміст та визначається поняття участі оперативної служби у боротьбі зі злочинами у зазначеній сфері.

Сьогодні організована злочинність у сфері обігу наркотичних засобів набула небезпечних масштабів і несе реальну загрозу розвитку та добробуту нації, а тому боротьба з нею має провадитися всіма наявними силами, методами та засобами. Важлива роль у цьому плані належить правоохоронним органам. Особливе, специфічне місце серед органів, уповноважених вести боротьбу з організованою злочинністю та незаконним обігом наркотиків належить підрозділам Департаменту оперативної служби МВС України.

Значний внесок у дослідження окремих аспектів боротьби правоохоронних органів з організованою злочинністю у сфері наркообігу в Україні зробили Ю.В. Баулін, О.М. Джужа, О.Ф. Долженков, А.В. Іщенко, А.П. Кіцул, Я.Ю. Кондратьєв, В.С. Кузьмічов, Б.Є. Лук'янчиков, Д.Й. Никифорчук, М.А. Погорецький, Ю.Г. Пономаренко, О.М. Стрільців, М.С. Хруппа та інші. Окремі питання участі оперативної служби у боротьбі зі злочинністю за часи незалежності нашої держави досліджувалися у наукових працях М.Л. Грібова, В.П. Сапальова, І.Р. Шинкаренка, І.І. Шинкаренко та інших.

Однак у працях зазначених науковців оперативна служба не вивчалася як суб'єкт боротьби із злочинами у сфері наркообігу, не визначався зміст і не давалося поняття участі оперативної служби у цій діяльності. Власне вирішення цих завдань є метою даної статті.

Науковий аналіз сучасної кримінологічної характеристики злочинності у сфері наркообігу свідчить про неадекватність засобів боротьби з нею, що на практиці ускладнює чи робить неможливим своєчасне попередження, виявлення та розкриття наркозлочинів. Подолання такої невідповідності потребує розробки теоретичних та правових основ боротьби із злочинами у сфері наркообігу, як діяльній системи, що являє собою цілісне соціально-правове утворення, має свою індивідуальну внутрішню структуру та перебуває у взаємозв'язку з іншими діяльними системами (боротьба з організованою злочинністю, оперативно-розшукова діяльність, кримінальний процес).

Обов'язковим внутрішнім структурним елементом боротьби із злочинами у сфері наркообігу, як і будь-якої діяльності, є її суб'єкти [1, с. 149–188]. Аналіз норм Закону України “Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними” [2], дає підстави для висновку про те, що в число суб'єктів боротьби із злочинами у сфері наркообігу входять підрозділи органів внутрішніх справ, які мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність. До їх числа віднесено й оперативну службу.

Виходячи з порівняльного аналізу норм відомих нормативних актів, можна стверджувати, що оперативна служба, шляхом використання власних специфічних засобів, забезпечує: негласний, конспіративний збір первинної інформації щодо

подій, фактів та осіб, пов'язаних з підготовкою та вчиненням злочинів у сфері незаконного наркообігу, та передачу цієї інформації зацікавленим підрозділам ОВС; збір інформації про злочинну діяльність осіб у сфері наркообігу за завданнями інших підрозділів; документування злочинних дій осіб, причетних до незаконного обігу наркотичних речовин, та забезпечення ефективного проведення затримання таких осіб під час скоєння злочинів, проведення контрольованої поставки та оперативної закупки. Таким чином, ми маємо підстави стверджувати, що оперативна служба, як один із суб'єктів, включена до діяльнісної системи боротьби зі злочинами у сфері наркообігу.

Розкриття теоретичних питань участі оперативної служби у боротьбі зі злочинами у вказаній сфері, перш за все, потребує визначення сутності і змісту зазначеного поняття. Аналіз тлумачень слів “участь” і “боротьба”, які наводяться у Великому тлумачному словнику сучасної української мови дає підстави зробити висновок про те, що основним змістом зазначених слів є діяльність. Так, участь подається як виконання разом з ким-небудь якоїсь роботи, здійснення якоїсь справи, спільна діяльність кого-, чого-небудь. Під боротьбою розуміється діяльність, що має на меті подолати або знищити кого-, що-небудь [3, с. 60]. Отже, можна стверджувати, що діяльність оперативної служби та боротьба зі злочинами у сфері наркообігу співвідносяться між собою як “частка” та “ціле”. Водночас діяльність оперативної служби охоплює й інші сфери боротьби із злочинністю, а тому з філософської точки зору, вона співвідноситься з її участю в боротьбі із наркозлочинами, як “загальне” і “особливе”.

Виходячи з цього, розкриття змісту участі оперативної служби в боротьбі із злочинами у сфері наркообігу в методологічному плані потребує, насамперед, визначення співвідношення діяльності оперативної служби та боротьби із зазначеними злочинами, що можливе лише через такі філософські категорії діалектики, як “зв'язок” і “відособленість”, які являють собою універсальні форми відображення їхнього співвідношення, а також такі категорії, як “загальне”, “особливе” й “одиничне”.

З поняттям участі та категоріями “зв'язок” і “відособленість” тісно пов'язана така категорія як “взаємодія”, що використовується нами для підкреслення того, що оперативна служба знаходиться в активних діяльнісних зв'язках з іншими суб'єктами боротьби із злочинами у сфері наркообігу, зокрема спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю. З філософської точки зору взаємодію слід розуміти як “філософську категорію, яка відображає особливий тип відношення між об'єктами, при якому кожний з об'єктів діє (впливає) на інші об'єкти приводячи їх до зміни, і водночас зазнає дії (впливу) з боку кожного з цих об'єктів, що свою чергу зумовлює зміну його стану. Дія кожного об'єкта на інший об'єкт зумовлена як власною активністю об'єкта, виявом його динаміки, так і реакцією об'єкта на дію інших об'єктів (відгук або “обернена дія”) [4, с. 77]. Отже, як бачимо, взаємодія з філософської точки зору передбачає вплив об'єктів, що перебувають у взаємодії один з одним, тісний взаємозв'язок між ними, їх зміни, що є результатом взаємодії. Водночас для взаємодії оперативної служби з іншими підрозділами органів внутрішніх справ важливим є ще й такий елемент, як певна мета взаємодії. Адже якщо відсутня мета, то відсутня і сама взаємодія.

Тому, на відміну від філософського визначення взаємодії, ми маємо скоріше не об'єкти взаємодії, а її суб'єкти (оперативні підрозділи), які спільно діють для забезпечення певного результату (мети) взаємодії по відношенню до певних об'єктів. З цих причин, для нас військове визначення взаємодії ближче до дійсного стану речей, ніж філософське. У військовій справі під взаємодією прийнято розуміти погоджені за завданням, напрямком, рубежем і часом дії підрозділів... різних видів збройних сил в інтересах досягнення мети бою. Розрізняють взаємодію тактичну, оперативну і стратегічну [5, с. 211].

Щодо взаємодії оперативних підрозділів під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, то її визначення можна знайти у працях О.Г. Лекаря. Він запровадив поняття взаємодії оперативних апаратів ОВС, під якою розумів спільні або погоджені за часом, місцем та метою дії двох і більше підрозділів (органів) щодо вирішення конкретних задач боротьби зі злочинністю [6].

Д.В. Гребельский, розвиваючи це визначення, вказує, що при цьому взаємодіючі органи здійснюють управління в одній галузі державної діяльності (боротьбі із злочинністю), що функціонує з однією загальною метою [7].

О.М. Бандурка визначає взаємодію в оперативно-розшуковій діяльності, як комплекс спільних, або узгоджених за часом і місцем дій кількох оперативних підрозділів по вирішенню певних завдань у боротьбі зі злочинністю спільними зусиллями [8, с. 139–140].

Автори монографії “Оперативне розпізнавання” під взаємодією розуміють засновану на законах і підзаконних нормативних актах погоджену за цілями, місцем, і часом діяльність незалежних один від одного підрозділів чи окремих працівників щодо поєднання можливостей, сил, методів і засобів, які є у їх розпорядженні для успішного проведення комплексу процесуальних, оперативно-розшукових, організаційно-технічних, профілактичних та інших заходів боротьби зі злочинністю [9].

Питанням взаємодії оперативної служби з іншими оперативними підрозділами у своїх працях приділяв увагу В.П. Сапальов. Вивчаючи діяльність співробітників Департаменту оперативної служби МВС України, він розумів під взаємодією, при здійсненні якої застосовуються оперативно-технічні заходи оперативною службою, сумісну організовану внутрішню та зовнішню діяльність підрозділів оперативної служби, оперативних та оперативно-технічних підрозділів, що ґрунтується на чинному законодавстві, узгоджену за метою, місцем і часом при чіткому розподілі обов’язків, узгодженні дій та централізованому керівництві, спрямовану на інтеграцію та концентрацію всіх сил і засобів для вирішення завдань протидії злочинності [10, с. 140].

Для того, щоб визначити поняття взаємодії оперативної служби з іншими суб’єктами боротьби із злочинами у сфері наркообігу, необхідно визначити специфічні риси цієї взаємодії, якими, на наш погляд, є наступні: мета взаємодії полягає у боротьбі зі злочинами у сфері наркообігу; взаємодіючими суб’єктами є підрозділи оперативної служби та оперативні підрозділи, які здійснюють боротьбу із злочинами у сфері наркообігу; має місце чіткий розподіл обов’язків між оперативною службою та іншими взаємодіючими суб’єктами, відповідно до методів оперативно-розшукової діяльності, які можуть ними використовуватися; об’єктами спільної діяльності є певні особи, приміщення, транспортні засоби або території, пов’язані з незаконним наркообігом.

Таким чином, можемо зазначити, що взаємодія оперативної служби з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ, які ведуть боротьбу із злочинами у сфері наркообігу – це їх спільна організована діяльність, спрямована на вирішення конкретних завдань боротьби із злочинами у сфері наркообігу, заснована на законах та підзаконних нормативних актах, погоджена за часом, місцем і конкретними об’єктами, яка здійснюється у формі правових відносин, з чітким розподілом обов’язків між суб’єктами взаємодії відповідно до методів оперативно-розшукової діяльності, які можуть ними використовуватися.

Поняття взаємодії оперативної служби з підрозділами органів внутрішніх справ, які ведуть боротьбу із злочинами у сфері наркообігу, та поняття участі оперативної служби у боротьбі зі злочинами у цій сфері є тісно пов’язаними між собою, однак не є тотожними. На нашу думку, поняття участі є більш широким, і вказує не тільки спільність дій з іншими суб’єктами, а й на те, що діяльність

оперативної служби є включеною у діяльнісну систему боротьби із злочинами у сфері наркообігу.

Діяльність оперативної служби, будучи одним із структурних елементів зазначеної системи, має свою індивідуальну внутрішню структуру. Тому для визначення змісту й поняття участі оперативної служби у боротьбі зі злочинами у сфері наркообігу важливим є аналіз її структурних елементів, які за своїм змістом та формою можуть бути критеріями виявлення її співвідношення з будь-якими іншими видами діяльності, що є актуальним з точки зору методології наукового, правового й практичного вирішення досліджуваної проблеми. Структурними елементами змісту участі оперативної служби у боротьбі зі злочинами у сфері наркообігу, як і боротьби із зазначеними злочинами в цілому, є: мета, завдання, дії та суб'єкти.

Принципи, методи та функції, з нашої точки зору, не є структурними елементами змісту участі оперативної служби у боротьбі зі злочинами у сфері наркообігу, однак відіграють важливу роль у її функціонуванні, й характеризують внутрішні та зовнішні сутнісні ознаки цього виду діяльності й також можуть бути використані як критерії визначення її зв'язку та відособленості з іншими видами діяльності, що спрямовані на боротьбу із злочинами у сфері наркообігу.

В етимологічному й семантичному значенні в українській мові мета визначається як “те, чого хтось прагне, чого хоче досягти; ціль” [3, с. 520].

У філософській та психологічній літературі “мета” визначається як один з елементів поведінки, свідомої діяльності людини, що характеризує передбачення в її мисленні результату діяльності та шляху його отримання за допомогою відповідних засобів; як ідеальний, насамперед, визначений результат людської діяльності, спрямований на перетворення дійсності відповідно до усвідомленої людиною потреби, що є безпосереднім внутрішнім спонукальним мотивом людської діяльності; як вища форма інтеграції окремих людських дій, зусиль у складі культурних цінностей, у межах яких вони набувають свого змісту і призначення; як усвідомлений образ результату, що передбачається, на досягнення якого спрямована дія людини; як ідеально витриманий результат майбутніх дій та ін.

Завдання визначається як те, що хочуть здійснити [3, с. 284]; те, що вимагає виконання, вирішення; питання для вирішення; необхідність для суб'єкта здійснити в майбутньому певну діяльність.

Слід зауважити, що діяльність оперативної служби є включеною у боротьбу із злочинами у сфері наркообігу, як елемент ще однієї діяльнісної системи – оперативно-розшукової діяльності. Відповідно мета участі оперативної служби у боротьбі з наркозлочинами повинна знаходитись у межах мети оперативно-розшукової діяльності. М.А. Погорецький, провівши глибокий теоретичний аналіз, дійшов висновку, що метою оперативно-розшукової діяльності є попередження й припинення правопорушень, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, та сприяння оперативно-розшуковими засобами реалізації мети й завдань кримінального судочинства [1, с. 169]. Це дає підстави висунути припущення про те, що метою участі оперативної служби у боротьбі зі злочинами у сфері наркообігу є попередження і припинення правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України та сприяння оперативно-розшуковими засобами реалізації мети й завдань кримінального судочинства. Крім того, на мету участі оперативної служби у боротьбі зі злочинами у сфері наркообігу вказує значення самого слова “боротьба” – подолання або знищення кого-, чого-небудь. Отже, в даному випадку під метою діяльності є подолання злочинності у сфері наркообігу.

Однак діяльність оперативної служби спрямована лише на отримання та передачу інформації, необхідної для боротьби зі злочинністю, вона носить виключно пізнавальний характер. Підрозділи оперативної служби самостійно не попереджують, не припиняють і не розкривають злочинів, вони не уповноважені

заводити оперативно-розшукові справи та займатися їх реалізацією. Подолання наркозлочинності шляхом лише пізнавальної діяльності, на наш погляд, не є можливим. Діяльність, що має своєю метою подолання кого-, чого-небудь, повинна мати й активний перетворювальний характер.

Водночас слід наголосити на тому, що оперативна служба лише бере участь у досягненні зазначеної мети за допомогою виконання специфічних завдань. Виходячи з аналізу норм відомчих нормативних актів, ці завдання полягають у негласному, конспіративному зборі інформації щодо подій, фактів та осіб, пов'язаних з підготовкою та вчиненням злочинів у сфері наркообігу, та передачі цієї інформації суб'єктам, що уповноважені на її використання. Гласні підрозділи органів внутрішніх справ, заради досягнення мети подолання наркозлочинності, також можуть виконувати завдання по негласному конспіративному отриманню необхідних для цього відомостей. Адже науковий аналіз свідчить, що: "Завданнями оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб і груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, встановлення й розшук таких осіб та груп для досягнення мети оперативно-розшукової діяльності, а також мети й завдань кримінального судочинства" [1, с. 169].

Таким чином, мета та завдання участі оперативної служби в боротьбі зі злочинами у сфері наркообігу є спільними з метою діяльності та окремими завданнями органів внутрішніх справ, зобов'язаних вести боротьбу з наркозлочинами, і є критеріями їх зв'язку.

Важливим елементом у структурі участі оперативної служби в боротьбі зі злочинами у сфері наркообігу, що виражає її активний діяльнісний аспект, є певні дії, як елементарні діяльнісні акти, які у своїй сукупності будучи узгодженими, взаємопов'язаними й поєднаними між собою загальними метою та завданнями утворюють оперативно-розшукові заходи: візуальне спостереження, оперативна установка та розвідувальний пошук. Ці заходи є тим засобом, за допомогою якого функціонують об'єктно-суб'єктні відносини цього виду діяльності, здійснюється реалізація його завдань, її цілі перетворюються на результати.

Аналіз сутності оперативної установки та розвідувально-пошукових заходів за їх нормативними визначеннями, дає підстави для висновку про те, що їх суб'єктами в системі МВС можуть бути тільки підрозділи оперативної служби. Це дозволяє використовувати їх як критерії відособлення участі оперативної служби від участі інших суб'єктів в боротьбі зі злочинами у сфері наркообігу.

Візуальне спостереження, оперативна установка та розвідувально-пошукові заходи носять інформаційно-пізнавальний характер і можуть бути включені, як елементи, у систему боротьби із злочинами у сфері наркообігу лише за допомогою інших актів діяльності, які М.А. Погорецький визначає як оперативні організаційно-управлінські заходи, що проводяться для самозабезпечення функціонування оперативно-розшукової діяльності, як самостійної державної діяльнісної системи, а також здійснення оперативно-розшукових заходів [1, с. 173]. Саме завдяки організаційно-управлінським заходам відбувається взаємодія оперативної служби з підрозділами по боротьбі з незаконним обігом наркотичних засобів, підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю та іншими оперативними підрозділами органів внутрішніх справ.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що участь оперативної служби в боротьбі зі злочинами у сфері наркообігу – це діяльність підрозділів оперативної служби та їх посадових осіб, що здійснюється в установленому законом та підзаконними нормативними актами порядку, спрямована на негласний, конспіративний збір інформації щодо подій, фактів та осіб, пов'язаних з підготовкою та вчиненням злочинів у сфері незаконного наркообігу, шляхом проведення оперативно-управлінських заходів, оперативних установок, візуального спостереження та

розвідувального пошуку з метою попередження, припинення та розкриття зазначених злочинів уповноваженими на те підрозділами органів внутрішніх справ.

Список використаних джерел

1. *Погорецький М.А.* Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: Монографія. – Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. – 575 с.
2. Закон України “Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними” // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10. – Ст. 62.
3. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2001. – 1440 с.
4. *Філософський енциклопедичний словник.* – К.: Арбіс. – 2002 – 744 с.
5. *Украинская советская энциклопедия.* – Киев.: Главная редакция УСЭ, 1980. – 559 с.
6. *Лекарь А.Г.* Предотвращение преступлений органами охраны общественного порядка: Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. – М., 1967. – 308 с.
7. *Гребельский Д.В.* Теоретические основы и организационно-правовые проблемы оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел. – М.: Академия МВД СССР, 1977. – 90 с.
8. *Бандурка О.М.* Оперативно-розшукова діяльність. Частина I: Підручник. / О.М. Бандурка – Х.: НУВС, 2002. – 336 с.
9. *Некрасов В.А.* Оперативне розпізнавання: Монографія. / В.А. Некрасов, В.Я. Мацюк, Н.Є. Філіпченко, Л.В. Родинюк. – КНТ. – К.: 2007. – 216 с.
10. *Сапальов В.П.* Отримання оперативно-розшукової інформації з використанням спеціальних технічних засобів підрозділами оперативної служби (теоретико-правові та організаційно-тактичні основи): Дис. ... канд. юрид. наук. 21.07.04 – оперативно-розшукова діяльність. – Х.: НУВС, 2002. – 251 с.

The article is devoted to the description of operative service of the MIA of Ukraine as one of the subjects of fight against organized crime in the drug use sphere. The content and the concept of the participation of operative service in the fight against crimes in this sphere are determined.